



NEMATERIÁLNÍ STATKY TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY OLOMOUCKÉHO KRAJE

Území Olomouckého kraje je velmi bohaté na projevy tradiční lidové kultury.

Olomoucký kraj se, s vědomím nutnosti podpory uchování a dalšího rozvoje těchto hodnot, v souladu s Konceptí účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice rozhodl vést "Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje" (dále jen „Seznam“), jehož účelem je ochrana, zachování, identifikace, rozvoj a podpora nemateriálního kulturního dědictví na území Olomouckého kraje.

Seznam je veden podle pravidel, schválených Radou Olomouckého kraje dne 7. 3. 2022

Rada Olomouckého kraje rozhodla zapsat na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje následující nehmotné kulturní dědictví:

Poř. č.	Název	Usnesení Rady OK datum zápisu
1/2015	Tradiční léčebné procedury a odkaz Vincenze Priessnitz	UR/60/24/2015 ze dne 12. 2. 2015
2/2015	Velikonoční slavnosti Matiček a Ježíšových Matiček na Hané	UR/83/46/2015 ze dne 10. 12. 2015
3/2015	Hodové průvody s Družičkami a Mládenci na Olomoucku	UR/83/46/2015 ze dne 10. 12. 2015
4/2017	Vodění krále a královničky v Rájci u Zábřeha	UR/9/33/2017 ze dne 13. 2. 2017
5/2018	Jízda králů v Doloplazích	UR/33/37/2018 ze dne 22. 1. 2018
6/2019	Velikonoční klapání s obchůzkou s Jidášem	UR/57/48/2019 ze dne 22. 1. 2019
7/2020	Hody v Kluzově	UR/81/44/2020 Ze dne 27. 1. 2020
8/2021	Výroba Olomouckých tvarůžků	UR/35/38/2021 ze dne 8. 11. 2021
9/2022	Ostatky s hanáckým právem ve Skrbeni	UR/66/36/2022 ze dne 7. 11. 2022
10/2023	Obchůzka s královničkou a králem ve Střížově	UR/95/43/2023 ze dne 20. 11. 2023

Charakteristika Nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje

Tradiční léčebné procedury a odkaz Vincenze Priessnitze

Vodoléčba patří k nejstarším léčebným metodám, byla využívána již ve starověku. Nověji objevil na počátku 19. století V. Priessnitz a stal se zakladatelem moderní vodoléčby a tedy ve své podstatě autorem autentického a výjimečného prvku nehmotného dědictví regionu Jesenicka. Jeho metody jsou základem moderní hydroterapie a jeho léčba je stále praktikována téměř v nezměněné podobě. Priessnitzovy vědomosti s hydroterapií jsou vnímány jako nenahraditelný prostředek péče o zdraví. Tradiční vodoléčebné procedury jsou specifickým nemateriálním kulturním dědictvím. Jedná se totiž o tradiční lidové vědomosti týkající se přírodního léčitelství a jejich užití jak v domácím, tak i v odborném prostředí. Vodoléčba, lázeňství, Jeseníky a V. Priessnitz jsou navzájem propojené pojmy bezmála 200 let. Olomoucký kraj se k těmto tradicím hlásí a váží si odkazu svých velkých rodáků. Proto v minulém roce podpořil zápis tradiční léčebné procedury a odkazu V. Priessnitze na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR, jehož hlavním účelem je ochrana, zachování, rozvoj a podpora nemateriálního kulturního dědictví na území republiky. Ministerstvo kultury návrh předložený Olomouckým krajem projednalo a 19. 12. 2014 ministr kultury schválil zápis „Tradičních léčebných procedur a odkazu Vincenze Priessnitze“ do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR.

Velikonoční slavnosti Matiček a Ježíšových Matiček na Hané

Velikonoční obyčej s názvem Velikonoční slavnosti Matiček a Ježíškových Matiček na Hané, jenž z největší pravděpodobnosti vznikl v období baroka, byl v minulosti v etnografické oblasti Haná značně rozšířen a vyskytoval se pod různými názvy (Matičky, Ježíškovy Matičky, Pámbyčkovy Matičky, Venášení Pámbyčka, Strojení Pámbyčka aj.). V současné době se v původní podobě vyskytuje pouze na území obcí Bělkovice-Lašťany, Bohuňovice a Dolany. Konkrétně průvody Matiček z Bohuňovic a Trusovic, Matiček z Moravské Loděnice a Ježíškových Matiček z Lašťan směřují každoročně o Velikonocích do bohuňovického kostela, Ježíškovy Matičky z Bělkovic chodí do dolanského kostela. Zajímavostí je, že i když se jedná o sousední obce, jsou v průběhu jednotlivých průvodů výrazné rozdíly (např. v samotném názvu, v oděvu, v počtu Mládenců). Velikonoční slavnosti Matiček a Ježíškových Matiček se koná ve dvou dnech v období největších křesťanských svátků – Velikonoc. První den, na Bílou sobotu večer, vyzvednou účastníci (dvě Matičky či Ježíškovy Matičky s Mládenci) po liturgii kříž nebo sošku Ježíše Krista s praporcem a korouhve z farního kostela a jdou průvodem do svých částí, kde kříž či sošku, korouhve (a také paškál) ozdobí květinami a věnci a uloží do kapličky či místní školy. Druhý den v neděli se koná

slavnostnější průvod do farního kostela, kde se uvedené atributy symbolicky předají zpět a opět uschovají na další rok. Po liturgii následuje průvod do místních částí a slavnostní zakončení. Následně proběhne společné posezení hlavních aktérů a jejich rodinných příslušníků a známých.

Lidová obřadnost velikonočního obyčeje se uplatňuje ve všech fázích – ve specifickém oděvu hlavních postav Matiček, Ježíškových Matiček a Mládenců (i jejich věku a stavu), v obřadném nošení sošky nebo kříže zahalených do plédu, zdobení atributů, zastaveních u kapliček, ve svátečním oděvu všech účastníků slavnosti (od muzikantů až obyvatele obcí a návštěvníky). I z tohoto hlediska nemá tento velikonoční obyčej paralelu jinde v českém prostředí a je ve svém pojetí skutečně unikátní.

Hodové průvody s Družičkami a Mládenci na Olomoucku

Podobný obyčej jako Matičky a Ježíškovy Matičky s názvem Hodové průvody s Družičkami a Mládenci na Olomoucku, který má však jinou strukturu a dobu konání, je dodnes živý i ve farnosti Sv. Kopeček u Olomouce. Konkrétně v obci Samotíšky a ve dvou městských částech Olomouce (Droždín a Sv. Kopeček). Dříve se konal i v Lošově a Radíkově. Lidový průvod s přenášením kříže, za účasti Družiček (obdoba Matiček či Ježíškových Matiček) a Mládenců do baziliky Navštívení Panny Marie na Sv. Kopečku, se koná každoročně pouze v jeden den a je součástí místních hodů v různých jara. Např. v Samotíškách se koná v neděli po svátku sv. Floriana (4. května) a lidové podání je spojuje na paměť velkého požáru obce v roce 1856. V neděli, v době hodů, se koná průvod do chrámu na Sv. Kopečku z uvedených lokalit. Hlavními postavami jsou Družičky a Mládenci, kteří nesou kříž a korouhve (a případně další velikonoční atributy), které slavnostně předají do chrámu. Slavnostního průvodu se účastní i malé družičky a místní obyvatelé a návštěvníci. Po liturgii následuje průvod do místních částí a slavnostní zakončení. Následně proběhne společné posezení hlavních aktérů a jejich rodinných příslušníků a známých. Podobně jako u Matiček a Ježíškových Matiček jsou mezi jednotlivými lokalitami svatokopecké farnosti specifické rozdíly (ve struktuře průvodu, počtu hlavních účastníků aj.).

Lidová obřadnost se podobně jako u předcházejícího velikonočního obyčeje, uplatňuje ve všech fázích – ve specifickém oděvu hlavních postav (i jejich věku a stavu), v obřadném nošení kříže, zdobení atributů, zastaveních u kapliček, ve svátečním oděvu účastníků. Z největší pravděpodobností je průvod s Družičkami a Mládenci mladší variantou Matiček a Ježíškových Matiček a navíc je zasazen do jiného časového rámce (termín konání je pouze v jeden den v průběhu místních hodů).

Vodění krále a královničky v Rájci u Zábřeha

Vodění krále a královničky v Rájci u Zábřeha na svatodušní neděli je letniční výroční obyčej, který má charakter obřadní obchůzky chlapců s králem a děvčat s královničkou. Koná se podle ustáleného scénáře spontánně každoročně v Rájci u Zábřeha. Její praktikování lze doložit od začátku minulého století. Královské slavnosti podobného

charakteru se v minulosti konaly i v jiných obcích, všechny však zanikly v první polovině minulého století. Přibližně v 60. letech zanikla obchůzka i v obci Strupšín a živá zůstala pouze v Rájci u Zábřeha.

V Rájci na svatodušní neděli chlapci vozí zvoleného krále – nejmladšího hochy – v královském oděvu ve vozíku, ozdobeném vždy živými květinami, který si sami předem připraví. Děvčata za zpěvu vodí po vesnicích královničku, jejím atributem je kytice květů, kterou podává domácím přivonět. Děti bývají od domácích v průběhu obchůzky často pohoštěny jídlem a pitím. Při organizaci obou průvodů se uplatňuje věková hierarchie, která se projevuje v obsazování rolí jednotlivých aktérů. Obyčej vožení krále a vodění královničky v Rájci si tak pořád, jako poslední v regionu Šumperska, zachovává svůj tradiční lidový ráz.

Jízda králů v Doloplazích

Jízda králů v Doloplazích u Olomouce je výroční obyčej, který má charakter obřadní obchůzky na koních s postavou krále, převlečeného do ženského lidového kroje. Koná se podle ustáleného scénáře každoročně vždy začátkem července v rámci doloplazských hodů. Dříve se slavnosti podobného charakteru konaly i v jiných obcích, ale postupně v 19. století jízda králů na Hané zanikla. Na území dnešního Olomouckého kraje byly obnoveny v roce 1977 v Doloplazích a od roku 1993 i v Kojetíně (zde mají však dominantní folklorní charakter). V letech 1986 až 2001 probíhala jízda králů v Nákle na Litovelsku.

Jízda králů je situována na hlavní doloplazskou náves a hlavním organizátorem je národopisný soubor Olešnica Doloplazy. Králem je vždy místní dospívající chlapec, který je oblečen do dívčího kroje (včetně nezbytné růže v ústech). Banderium ho nejprve na dolním konci od rodičů vyzvedne a následně navštíví pět předem vybraných „statků“. Zde vždy vyvolávači na koních obřadně požádají hospodáře a jeho rodinu

o příspěvek „na krále“. Ten nakonec v podobě potravin dostanou. Na horním konci se banderium obrátí a za doprovodu hostujících souborů jízda králů pomalu kráčí (již bez zastavení) až k dolnímu konci, kde oficiálně končí. Jízda králů v Doloplazích je svým provedením, „čistotou“ a čtyřicetiletou tradicí skutečně unikátní a známá i mimo hranice našeho kraje.

Velikonoční klapání s obchůzkou s Jidášem

Velikonoční klapání s obchůzkou s Jidášem spočívá v sérii chlapeckých obchůzek s hlučícími nástroji „klapačkami, řehtačkami“ a s maskovanou postavou Jidáše, která se uskutečňuje spontánně, dle nepsaných, ustálených pravidel. V současné době se v této formě obchůzka vyskytuje již jen v několika obcích na Zábřežsku – konkrétně v obcích Brníčko, Jestřebí, Pobučí, Svěbohov a Nemile. Ve všech obcích se vyznačuje nepřerušenou tradicí a je součástí velikonočních svátků, v každé z obcí má ale poněkud jiný průběh. Obyčej vychází z liturgie pašijového týdne, kdy v kostelech

od čtvrtka do soboty nezvoní zvony a zvonky a klape se dřevěnými klapačkami. Organizace obchůzky se vyznačuje výrazným uplatněním věkové hierarchie, která se projevuje zejm. v obsazování rolí jednotlivých aktérů – nejstarší postava ustálená tradicí je Jidáš. Základním pravidlem pro maskování Jidáše je, že nemá být poznán. Ve sledovaných lokalitách vykazuje obyčej místní odlišnosti, a to především v termínu konání obchůzky a kostýmu Jidáše. Společný pro všechny obce je naopak průvod s Jidášem, který v pašijovém týdnu obchází s klapačkami a řehtačkami vesnici dům od domu ve stanoveném pořadí. Účastní se jej zpravidla chlapci ve věku do 15 let, kteří mají rozdělené funkce a úkoly. V poslední den obchůzky (na Bílou sobotu) dostanou za svou službu odměnu, která je posléze rozdělena mezi účastníky podle předem stanoveného pravidla.

Obchůzka je příkladem kontinuity přirozeně a spontánně fungující autentické tradice (z literatury a pramenů doložené po celé 20. století, s výjimečnými odkazy do 19. století), která se v průběhu let mění, aniž by se změnila podstata obyčeje. Jedinečnost této série obchůzek zvyšuje přítomnost masky Jidáše, která se vyskytuje jen v málo obcích našeho kraje. Obyčej posiluje sociální funkce vesnického společenství – podporuje komunikaci, upevňuje soudržnost a sounáležitost a vymezuje ho vůči ostatním vesnickým sídlům. Není udržovaný ani živený žádným folkloristickým hnutím, zkušenosti předávají starší děti mladším. Obyčej tvoří součást tradiční nemateriální lidové kultury.

Hody v Kluzově

Kluzovské hody navržené na nominaci do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje splňují veškeré podmínky pro úspěšný zápis. Nemateriální statek obnovený v roce 1999 po dlouhých šesti desetiletích je již dvacet let své existence stabilní součástí kulturního a sociálního života obce. V posledních letech je lichý rok věnován komornější podobě, naopak sudý je otevřen i pro širší veřejnost. Hody – respektive hodový průvod, který je jejich nejvýraznějším projevem – jsou součástí dědictví lidové kultury místní komunity, a jako takové jsou unikátní tradicí s vlastní specifickou a jinde se nevyskytující podobou. Organizátoři se inspirovali slavnou minulostí Kluzovských hodů s jejich nepřehlédnutelnými atributy – koza či pasení a vožení jelita. Zároveň se však hody neustále vyvíjí a proměňují (např. někteří místní volí do hodového průvodu převleky inspirované současnou populární a masovou kulturou).

Kluzovské hody, rozšířené i do sousedních Haňovic, jsou výrazem kulturní, národopisné a historické lokální society, což má bezpochyby přímou souvislost s jejich popularitou a masovou účastí místní komunity. V dnešní době, kdy máme hody většinou zafixované jen v souvislosti s pouťovými atrakcemi, si ty v Kluzově uchovávají svoji tradiční podobu. Statek se velmi výrazně podílí rovněž na posilování vzájemných sociálních vazeb lokální komunity a výrazně přispívá k udržení hanácké identity a hrdosti. Kluzovské hody, slavené vždy začátkem listopadu, lze hodnotit jako vysoce

reprezentativní, autentický a výjimečný kulturní statek a počin, který má nejen lokální, ale přinejmenším také regionální význam.

Výroba Olomouckých tvarůžků

Olomoucké tvarůžky navržené na nominaci do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje splňují veškeré podmínky pro úspěšný zápis. Olomoucké tvarůžky jsou pod mazem zrající sýr z kyselého tvarohu tradičně vyráběný v oblasti Hané v několika variantách (malé, velké, tyčinky, věnečky a kousky). Jedná se o sýr vyráběný rolníky pro vlastní potřebu, od konce 18. století také podnikatelsky na obchod, převážně pro trhy v Olomouci, podle kterých získal jméno. V 19. století působilo několik stovek drobných výrobců, z nich přetrvaly do 20. století desítky a z nich se konstituovali největší výrobci, kteří přešli na průmyslovou výrobu. Dnes Olomoucké tvarůžky vyrábí jediná provozovna s téměř 150 letou tradicí, firma A. W. spol. s r. o v Lošticích. Technologie Olomouckých tvarůžků, která vychází z tradičního postupu výroby sýra, je unikátní a je uplatňována pouze v oblasti Hané.

Ostatky s hanáckým právem ve Skrbeni

Poslední dny masopustu se na Hané nazývaly „ostatky“ („ostatkê“) a byly vyvrcholením celého období. V průběhu staletí se na střední Moravě konec masopustu vyvinul v pozoruhodný a jedinečný soubor obyčejů, zvyklostí, zábav, her a taškařic s názvem ostatkové či hanácké právo, který je z pohledu českého lidového prostředí unikátní. Podstatou pradávného obyčeje byla hra. Vesničtí mládenci v čele se stárkem či stárkovským výborem si od představitelů obce vymohli atributy obecního a rychtářského práva a na několik dní převzali vládu nad obcí. Organizovali nejen zábavy a soudy „pod právem“ nad domnělými nepoctivci, ale zároveň museli zajistit muziku, občerstvení a pořádek v obci během celého období včetně masopustní obchůzky a večerního pochovávaní basy. Nejviditelnějším, ne však jediným projevem celého období, byla obchůzka v maskách a převlecích po vesnici. Ostatky s hanáckým právem ve Skrbeni začínají v sobotu ráno, kdy představitelé obce s doprovodem a hudbou vydávají od obecního úřadu do nedalekého stavení vyzvednout symboly hanácké práva. Po převzetí práva se vrací průvod zpět. Mezitím se u místního hostince a hasičské zbrojnice začínají shromažďovat místní i přespolní v maskách či převlecích. Obchůzka vyjde od hasičské zbrojnice k budově obecního úřadu, kde zástupce průvodu – stárek – požádá slavnostně starostu o hanácké právo. Starosta požadavku za určitých podmínek vyhoví a předá stárkovi obecní právo jakožto nejvyšší symbol hanáckého práva. Další představitelé obce pak předají rychtáři a policajti symboly práva rychtářského, resp. práva trestního. Policajt poté přečte účastníkům rychtářské nařízení. Celý úvodní obřad v hanáčtině ukončí starosta, který stanoví účastníkům obchůzky další povinnosti, které se účastníci ostatků zaváží plnit. Scénář obchůzky je víceméně ustálený. Rychtář, stárek a policajt jdou v čele průvodu, skládající se s různých masek a převleků, ale i z dechové hudby a „civilního“ doprovodu. Trojice

s průvodem postupně navštíví všechny domy v obci a popřeje domácím zdraví a hojnou úrodu. Domácí jako odměnu účastníkům nabízejí pohoštění i naturální dary a veselá nálada se často přetaví v tanec. Nezbytnými účastníky ostatkového průvodu vesnicí jsou i výběrčí „daní“, kteří shromažďují finanční dary. Charakteristickou maskou skrbeňských ostatků je maska obecního kozla.

Obchůzka s královničkou a králem ve Střížově.

Tento výroční obyčej, který má charakter obřadní obchůzky chlapců s králem a děvčat s královničkou (královnou), se koná o letnicích, tedy v období svatodušních svátků. Ve Střížově na Olomoucku probíhá podle ustáleného scénáře prakticky po celé období 20. století. V rámci Hané je tento obyčej velmi ojedinělý a svým charakterem jedinečný. (Podobnou obchůzku můžeme vidět v Rájci u Zábřeha.)

Na letniční neděli se pravidelně scházejí na dvou různých místech obce dvě dětské skupiny – chlapecká skupina v čele s králem a dívčí skupina s královničkou. Ty se v dopoledních hodinách vydávají na svatodušní obchůzku vesnicí. Obě skupiny koledují formou veršovaných průpovědek u většiny stavení. Za koledu získávají děti od domácích finanční odměnu nebo sladkosti. Krátce před skončením obchůzky dochází k pokusu o únos královničky chlapeckou skupinou (za účelem jejího zajetí a získání vykoledovaných financí). Na konci obchůzky si děvčata a chlapci rozdělí vykoledované finanční a naturální odměny.

Obchůzka je příkladem výročního lidového obyčeje, který pomáhá udržovat sociální a společenské vazby místní komunity. Je zcela přirozené, že se v obyčeji již neprojevují původní funkce obchůzky (magické, iniciační), které byly nahrazeny prvky jinými nebo novými (dobře se pobavit, finanční aspekt). Většina občanů lokality považuje tento živý nehmotný statek za své jedinečné kulturní dědictví, předávané často z pokolení na pokolení.